

Motion till riksdagen

1989/90:Ub617

av Ann-Cathrine Haglund m.fl. (m)

Högskoleutbildningen

Hela samhället och den kulturella utvecklingen är beroende av att kunskaper hålls vid liv och ny kunskap erövrar. Följaktligen ligger det i allas intresse att så goda betingelser som möjligt skapas för den högre utbildningen och forskningen.

Högre utbildning och forskning skall vägledas av vetenskapliga mål. Universiteten skall inte främst vara utbildningsanstalter för vissa yrken utan institutioner för utveckling av mänskligt vetande. Starka och självständiga universitet och högskolor behövs för att garantera gentemot statsmakterna oberoende tänkande och kritik. Detta är av särskild vikt när den offentliga makten nått sådan omfattning som i vårt land.

Nedrustningen av högskolan

Den socialdemokratiska regeringens högskolepolitik är osammanhängande och svag. Kvalitetsfrågorna i den grundläggande högskoleutbildningen har inte beaktats. Sambandet mellan utbildning och forskning försvagas. Nödvändiga förändringar i högskolans anslags- och styrsystem genomförs inte.

Årets budgetproposition innebär inte heller någon lösning på den högre utbildningens allt allvarigare problem. Detta är så mycket mer anmärkningsvärt, då en treårig planering införs för samtliga anslag till högskoleutbildning från och med nästa budgetår. Sedan 1980 har de statliga anslagen till grundläggande högskoleutbildning minskat med över 6 % i fast penningvärde.

Arbetsituation och löneläge gör högskolan föga attraktiv. Många högskolor och universitet har problem att rekrytera och behålla vetenskapligt kvalificerade lärare till grundutbildningen. Särskilt svårt är det att behålla personal inom konkurrensutsatta sektorer.

Det talas allt oftare om hur universitets- och högskolelärarna drabbas av en känsla av hopplöshet och går i "inre exil", dvs. man försöker sköta sina åligganden korrekt men känner ingen motivation att göra något därutöver.

Till detta kommer att så många som en tredjedel av lärarna saknar forskarutbildning. Därmed blir talet om att all högskoleutbildning skall ske på "vetenskaplig grund" bara en illusion. Nedrustningen av grundutbildningen fortsätter.

I internationellt perspektiv satsar Sverige mindre på högskolan, mätt som

andel av BNP, än länder som t.ex. Västtyskland, Storbritannien, Nederländerna, Finland, Österrike, Schweiz eller Belgien.

Under lång tid har grundutbildningen fått vidkännas både öppna och dolda besparingar. Bristen på resurser blir alltmer besvärande på institutionsnivå. Det blir allt svårare att bedriva utbildningen med ett rimligt, kvalitativt innehåll. Undervisningsgrupperna blir större och undervisningstimmarna färre. Exkursioner och studieresor minskar i antal och utvecklingsarbetet får stå tillbaka.

Särskilt besvärlig är situationen vad gäller nyanskaffning och ersättning av utrustning till grundutbildningen. Rektorskonferensen har bedömt att utrustningsanslaget behöver öka med 600 milj. kr. per år under treårsperioden. Regeringen föreslår 70 milj. kr. För att i någon mån lösa de mest akuta problemen tvingas man att ta medel ur det minskande anslaget för grundutbildning, vilket ytterligare urholkar utbildningen på grundnivå.

Vi föreslår att 500 milj. kr. anvisas som engångsanslag för nyanskaffning och ersättning av utrustning.

Dimensioneringen i framtiden

Efterfrågan på högskoleutbildning väntas öka i framtiden. Andelen universitets- och högskoleutbildade är i Sverige internationellt sett relativt liten. Då bortses från kortare postgymnasial utbildning som i andra länder inte hänförs till högskoleutbildning. Sverige är som ett litet land särskilt beroende av att utbildning och kompetens håller en hög nivå.

Regeringen gör i budgetpropositionen en ansats att diskutera några av högskolans problem. UHÄ har redovisat behovet av högskoleutbildade och rekrytering till högskolan fram till år 2000 och drar slutsatsen att utbildningen måste öka redan på 1990-talet. UHÄ anser också att övergången till treåriga budgetperioder aktualiserar den långsiktiga planeringen av högskolans omfattning, inriktning och lokalisering.

UHÄ efterlyser ett principbeslut om högskoleutbildningens framtida omfattning. UHÄ föreslår att regering och riksdag som riktpunkter fastställer att antalet nybörjarplatser på utbildningslinjer ökas med ca 8 000 och att antalet årsstudieplatser på fristående kurser ökas med ca 10 000 fram till år 2000.

Regeringen bedömer uppenbarligen UHÄ:s rapport som tillförlitlig – något ytterligare utredningsmaterial behövs enligt regeringen inte. Likafullt är regeringen inte beredd att ta itu med den framtidsfråga, som aktualiserats. I stället talar regeringen om "kapacitetsutnyttjandet i utbildningen" och att UHÄ skall bemyndigas besluta om "överintag" till vissa utbildningslinjer. Som kronan på verket anför regeringen att UHÄ bör få i uppdrag att föreslå ett system för att lägga avgift på ansökningar från de nybörjare som söker plats i högskolan genom den centrala antagningen.

Den socialdemokratiska regeringens brist på agerande är oansvarigt och oacceptabelt. Högskoleutbildningen är en av våra viktigaste framtidsfrågor. Riksdagen måste snarast ta ställning till en nödvändig utbyggnad såväl i kvalitativt som i kvantitativt hänseende.

Vi avvisar bestämt förslaget att avgiftsbelägga ansökningar till högre utbildning. Det är oförenligt med våra svenska utbildningstraditioner och det ansvar det allmänna påtagit sig för den högre utbildningen.

Tillträde och urval

Systemet för urval till högre utbildning är i dag så utformat att det gynnar dem som väljer att taktikstudera. Genom systemet med kvotgrupper är det för många viktigare att hamna i rätt kvotgrupp än att välja den utbildningsväg som ger de bästa förkunskaperna.

Taktikläsandet i gymnasieskolan kan leda till att studerande med otillräckliga förkunskaper antas till utbildning och att onödiga väntetider uppstår mellan gymnasium och högskola.

Det är därför angeläget att tillträdessystemet förändras så att de nuvarande olägenheterna undanröjes. Reglerna måste utgå från de sökandes faktiska kunskaper. Behörighetsreglerna skall garantera att de som antas har tillräckliga förkunskaper för att klara av studierna.

För längre och mer krävande högskoleutbildning skall krävas treårig studieförberedande gymnasieutbildning. Kraven skall skärpas på svenska och engelska i den allmänna behörigheten. Den s.k. självprövningsrätten, dvs. att äldre studerande själva skall få avgöra om de är behöriga till en viss utbildning, bör avskaffas. Meritvärdering av arbetslivserfarenhet och proportionell kvotering mellan olika grupper av sökande bör inte förekomma.

Om yrkeslivserfarenhet anses nödvändig för en viss utbildning, skall det anges som ett särskilt förkunskapskrav. Möjlighet bör finnas att använda viktade betyg och konkurrenskomplettering.

Vid urval mellan behöriga sökande skall merparten tas in på grundval av betyg. Den andel ungdomsstuderande som antas i betygsurvalet direkt från gymnasieskolan bör inte understiga 50 %, om inte synnerliga skäl föreligger.

Ämnesstudier och linjesystem

Regeringen tar i budgetpropositionen upp kritiken mot linjesystemet till diskussion och konstaterar att yrkesförberedande linjer som läkarlinjen eller civilingenjörsutbildningen inte har ifrågasatts. Kritiken gäller i främsta rummet de samhällsvetenskapliga och humanistiska utbildningslinjerna.

Regeringen påpekar att 80 % av utbildningen inom humaniora i dag bedrivs i form av fristående kurser. På de samhällsvetenskapliga och juridiska områdena är andelen ungefär hälften. Decentraliseringen av besluten till högskolorna och den återinförda fil.kand.-examen räcker enligt regeringen för att man skall komma till rätta med de ofria ämnesvalen och bristen på fördjupningsstudier. Regeringen medger att det i många utbildningar i dag finns "snävt färdighetstränande inslag i stället för en uppläggningsstudier som i en mer egentlig och framtidsinriktad mening skulle kunna betraktas som god yrkesförberedelse". Studierna bör fördjupas så att de ger större förmåga och vana vid självständigt arbete. Regeringen anser att det är rimligt att ifrågasätta linjestrukturen inom AES-sektorn med utvecklingen på det matematisk-naturvetenskapliga området som inspirations-

källa. I huvudsak anser regeringen att linjesystemet är "ändamålsenligt utformat".

Mot. 1989/90
Ub617

Vi kan inte dela regeringens bedömning. Linjesystemet inom det förutvarande filosofiska fakultetsområdet är stelbent och hindrar önskvärd förnyelse. Fasta utbildningslinjer kan inte täcka alla behov, som gör sig gällande på en snabbt föränderlig arbetsmarknad. De fristående kurserna har inte tillnärmelsevis en anslagsnivå jämförbar med den utbildning som bedrivs på linjer.

Regeringens inställning framgår bl.a. av att den i budgetpropositionen föreslår att den nya matematisk-naturvetenskapliga utbildningen delvis finansieras genom att medel flyttas från fristående kurser till linjesystemet. Detta är enligt vår mening en helt felaktig politik.

Vi har i vår partimotion *Skolan och lärarna* av Carl Bildt m.fl. (m) föreslagit en ny – på ämnesstudier grundad – lärarutbildning. Ämnesstudier måste enligt vår mening inta en central roll inte bara i lärarutbildningen.

Vi har i vår kommittémotion *Budgetfrågor inom utbildningsdepartementets område* av Ann-Cathrine Haglund m.fl. (m) föreslagit en ökning av anslaget för *Lokala och individuella linjer samt fristående kurser* med 80 miljoner kronor, varav 30 miljoner avser den av oss föreslagna nya lärarutbildningen. Vi föreslår att dessa medel disponeras så att antalet utbildningsplatser på fristående kurser ökas med 4 000 samt att resterande belopp används för en *allmän kvalitetsförstärkning* av de fristående kurserna.

Det behövs nu en översyn av utbildningen inom det förutvarande filosofiska fakultetsområdet. Fördjupade ämneskunskaper är en förutsättning för ett i egentlig mening kritiskt tänkande och för att basen för rekrytering till forskarutbildning skall kunna öka. Vi föreslår följande förändringar främst på det förutvarande filosofiska fakultetsområdet.

- Institutionerna skall erbjuda de studerande traditionella *ämneskurser*, standardkurser, på grundläggande nivå samt *påbyggnadskurser*.
- *Tillträdet* till dessa kurser skall i huvudsak vara *fritt*.
- Direktfördelning av medel till högskolan ger institutionerna möjlighet att erbjuda ett basutbud av ämneskurser. *Institutionerna* skall själva avgöra om medlen skall användas till linjeutbildning eller ämneskurser.
- Linjer som har som enda och egentliga syfte att med hjälp av sektorsanslagen ge en stabilare bas till institutionen bör avvecklas.
- På kort sikt måste förutsättningarna för ämnesstudier förbättras genom ett ökat utbud av fristående kurser. För att höja kvaliteten är det särskilt angeläget att per capita-resurserna för dessa kurser ökas inom de samhällsvetenskapliga, naturvetenskapliga och humanistiska ämnesområdena.
- Systemet med individuella studieprogram kräver en förbättrad studievägledning. Rekommenderade studieprogram får sannolikt en stor betydelse.
- En parlamentarisk utredning bör tillsättas med uppgift att utvärdera linjesystemet och redovisa hur en förändring till det av oss föreslagna systemet bör genomföras.

Flera utredningar har starkt betonat behovet av samband mellan forskning och utbildning. Genom den kraftiga ökningen av antalet studerande under framför allt 1960-talet fick emellertid de kvantitativa aspekterna ett dominerande inflytande på den högre utbildningens organisation. Bl.a. ställdes krav på fler universitetslärare.

De nya universitetslektorerna fick reglerad undervisningsskyldighet, medan forskningsuppgifterna sköts åt sidan. I stället skapades det diffusa begreppet "forskningsanknytning". Lärarna skulle "ges möjlighet att följa" forskningen. Sådana halvmesyer har inte medverkat till att hålla utbildningen på en kvalitativt hög nivå.

1986 genomfördes en förändring av tjänsteorganisationen. Tjänsten högskolelektor infördes, vilket innebar en sammansmältning av flera tjänster, för vilka doktorsexamen utgjorde behörighetskrav.

Det är från kvalitetssynpunkt nödvändigt att betona sambandet mellan forskning och utbildning. Den åtskillnad som gjorts i anslagshänseende mellan dessa verksamheter är enligt vår mening olycklig. Sambandet kan emellertid stärkas genom att forskning förs in i tjänsten som en skyldighet för alla kompetenta universitets- och högskolelärare. Det skulle medföra en vitalisering av den högre utbildningen.

Det är ett enormt slöseri med resurser att forskarutbildade lärare förlorar kontakten med aktivt forskande. För att högskoleutbildningen med högskolelagens ord skall kunna bygga på "vetenskaplig grund" krävs inte bara att läraren genom sin doktorsexamen har fått en grundläggande vetenskaplig träning. Om undervisningen skall spegla den aktuella situationen måste läraren själv forska. Ett litet land som Sverige har behov av att hela forskningspotentialen tas till vara.

Det är inte rimligt att tjänstestrukturen vid svenska universitet och högskolor är helt olik den som gäller internationellt. Det skadar trovärdigheten för vår forskning och försvårar deltagande i internationellt utbyte. Därför bör tjänstestrukturen vid de svenska universiteten och högskolorna anpassas till den internationellt gängse. Det innebär att alla behöriga universitets- och högskolelärare ålägges *forskning i tjänsten*, motsvarande ungefär en tredjedel av arbetstiden.

De nya högskolorna

Till skillnad från vad som gäller i de flesta andra länder sammanfördes i Sverige 1977 praktiskt taget all postgymnasial utbildning i en enda organisation – högskolan. Det är därför en stor spännvidd mellan de många och olikartade utbildningarna. Vissa är knappast högskolemässiga i någon mening och bygger inte på vetenskaplig grund. Det finns skäl att överväga hur sådan utbildning organisatoriskt bör ingå i utbildningssystemet. För övrig utbildning är det angeläget att vidta åtgärder, som i varje fall på sikt kan höja kvaliteten.

En rad nya högskolor har tillkommit, av vilka flera främst betraktats som regionalpolitiska instrument. Förhoppningen är att de skall leda till uppbyggnad av teknisk/industriell kompetens och även allmänt höja utbildningsnivån inom sina regioner. Genom att högskolorna är små och har en lätthan-

terlig organisation har kontakter snabbt etablerats med näringsliv och förvaltning. Nya utbildningar har utformats i enlighet med lokala krav.

Svårigheten att få behöriga lärare, utrustning m.m. innebär att de mindre högskolorna måste ha en realistisk ambitionsnivå och ett begränsat utbud. Skall kvaliteten upprätthållas måste de mindre högskolorna profilera sig så att lokala behov och förutsättningar kan tas till vara och utvecklas. Sådana specifika utbildningar blir då – förutsatt att kvaliteten är tillräckligt hög – också riksrekryterande.

Vi konstaterar med tillfredsställelse att regeringen nu anser att fler högskolenheter inte skall inrättas. Visserligen har socialdemokraterna sagt detta tidigare och ändå handlat tvärt emot mot sina egna förslag. Det finns likväl anledning att tro att det denna gång finns en bestämd vilja bakom orden. Uttänjningen av den högre utbildningens knappa resurser kan knappast drivas längre.

Det skall understrykas att det därmed inte behöver vara slut med utlokalisering av högre utbildning. Men en utlokalisering av högre utbildning till nya orter är inte skäl nog för att också inrätta nya organisatoriska enheter. Förutsättningarna för en framgångsrik utlokalisering blir tvärtom sannolikt större, om banden kan behållas till ett universitet eller en större högskola.

Högskolans autonomi

Regeringen erinrar i årets budgetproposition om att tidigare fattade riksdagsbeslut innebär att ett nytt styr- och anslagssystem införs för högskolan från och med budgetåret 1993/94. Varje högskola tilldelas ett samlat anslagsbelopp för all utbildning. Lokala organ inom högskolan har därefter ansvaret för att fördela de resurser som nu anvisas från de fem sektorsanslagen och under det s.k. LIF-anlaget – Lokala och Individuella linjer samt Fristående kurser. Varje högskola skall senast budgetåret 1993/94 få ett särskilt anslag för lokalkostnader.

Detta är ett steg i rätt riktning. Vi har vid upprepade tillfällen deklarerat att en förändring av högskolan bör ske med utgångspunkt i en ambition att stärka högskolans autonomi i förhållande till staten och en strävan att förenkla högskolans organisation.

Besluten innebär att regeringen och riksdagen anslutit sig till moderata förslag. Besluten är dock inte tillräckligt långtgående och preciserade för att leda till den kvalitetshöjning i högre utbildning och forskning, som vi eftersträvar. Även medel för utrustning bör räknas in i anslagen till högskolorna. Garantier måste skapas så att högskolorna får reella möjligheter att lokalt göra erforderliga resursavvägningar. Den konstlade indelningen i yrkesutbildningssektorer bör snart avskaffas.

Det är angeläget att institutionernas inflytande stärks på alla områden. Ämnenas och därmed institutionernas ställning måste förstärkas, om det åter skall bli attraktivt att undervisa och forska.

Institutionerna skall vara centra för vetenskapligt motiverat arbete. De måste kunna säga nej till uppgifter som verkar splittrande med hänsyn till huvuduppgiften, och deras ansvar för ekonomin måste öka. Det förutsätter att institutionerna får en bättre ekonomisk bas. Ledningsfunktionen måste

förstärkas och uppdraget som prefekt skall arvoderas i relation till ansvar och arbetsuppgifter. Prefekten bör garanteras sammanhängande tid för forskning för att vidmakthålla sin forskningskompetens.

En avbyråkratisering av högskolan är nödvändig. Det kan åstadkommas genom att ändra och förenkla antagnings- och anslagssystemen, genom att radikalt minska antalet beslutsnivåer och beslutande organ och genom att minimera kravet på uppgifter till centrala datasystem som t.ex. STUDOK/LADOK.

Flera centrala myndigheter har i dag hela sin verksamhet inriktad mot högskolan. Organisationen måste på nationell nivå anpassas till de omfattande förändringar som ägt rum på lokal nivå under det senaste decenniet. Frågan om vilka centrala högskolemyndigheter som skall finnas och vilka förutsättningar som skall gälla måste bli föremål för en översyn under parlamentarisk medverkan.

Uppgifterna för den centrala myndighetsnivån och antalet myndigheter bör prövas, med utgångspunkt i bl.a. stränga krav på enkelhet och effektivitet i myndighetsarbetet. Utgångspunkten bör vara behovet att skapa en stark verksamhetsorganisation med goda möjligheter att stödja högskolan i dess verksamhet lokalt och att företräda den utåt mot statsmakterna och andra intressen. Översynen bör också syfta till att fastställa en lämplig dimensionering och vilka åtgärder som krävs i personalpolitiskt och kompetensutvecklande syfte.

Utgångspunkten för vår syn är att universitet och högskolor skall vara autonoma i förhållande till statsmakterna. Därför är det olämpligt att regeringen utser majoriteten av högskolestyrelsernas ledamöter.

Internationaliseringen

Kvaliteten på den svenska forskningens resultat mäts efter internationell måttstock. För att få tillgång till ny kunskap är Sverige beroende av att ha tillräcklig kompetens för att kunna utveckla och utnyttja de erfarenheter som andra vunnit.

Den svenska forskningen och undervisningen måste hålla en så hög kvalitet att behörighetsregler, tillträdesregler, examinationsformer och kompetensnormer inte utgör hinder för internationellt utbyte.

Grundutbildningens längd bör följa internationella normer. Det innebär att många högskoleutbildningar behöver förlängas. Undervisning bör regelbundet ske på främmande språk, vilket underlättas om svenska högskolelärare ges möjlighet att vistas vid utländska lärosäten och utländska lärare engageras i Sverige. Eftersom ömsesidighet gäller beträffande studentutbytet inom EG, måste Sverige kunna locka utländska studerande i samma utsträckning som svenska studenter studerar inom EG.

Näringslivets och handelns möjligheter att verka över gränserna kräver både goda språkkunskaper och kunskap om de olika ländernas specifika kultur. Sveriges industriproduktion övergår från stora serier till kundanpassade produkter. Detta leder till förändrade krav på kontakter, förhandlingar m.m. innan produkten slutligen kan levereras. Alla nivåer i utbildningsväsendet måste därför förbereda sina studerande för yrkesverksamhet i internationell miljö.

Riksdagen beslöt 1989 till följd av bl. a. moderata yrkanden att utöver det anslag regeringen föreslagit för internationalisering inom högskolan bevilja 5 milj. kr. som stöd till internationellt studerandeutbyte.

Inom ramen för dessa medel har UHÄ lanserat ett stipendiesystem omfattande ca 250 stipendier för såväl svenska studenter, som vill studera utomlands, som för utländska studerande, som vill bedriva studier i Sverige. Dessa erbjuds ett stöd, ungefärligen motsvarande det som EG-länderna ger genom ERASMUS.

Vidare har de svenska rektorskonferenserna och UHÄ tagit initiativ till högskoleutbildning på engelska i form av reguljär utbildning omfattande minst en termin. Detta initiativ har mötts med entusiasm från högskolornas sida och resulterat i erbjudanden om ett 80-tal kurser m.m. under läsåret 1990/91.

Sedan årsskiftet är Sverige liksom andra EFTA-stater anslutet till COMETT inom EG, som syftar till kunskapsöverföring mellan industri och högskolor. Kostnaden för första året utgör ca 10 milj. kr. Då projekt inom COMETT finansieras med högst 50 % av COMETT-medel, måste dock svenska högskolor och företag kunna satsa minst motsvarande belopp själva.

I budgetpropositionen föreslår regeringen att Sveriges deltagande i COMETT till ungefär hälften finansieras med de anslagna medlen för internationellt studentutbyte. Den under året påbörjade verksamheten skulle avbrytas på grund av bristande resurser. Andra länder som Danmark, Nederländerna och Västtyskland har i samband med sin anslutning till EG-programmen förstärkt sina resurser för internationell samverkan. Man ser de europeiska programmen som komplement och inte som en ersättning för samverkan på nationell nivå.

Det var knappast riksdagens avsikt att det internationella studerandeutbytet skulle begränsas till COMETT. Det är nu angeläget att vidta förberedelser inför de förhandlingar angående svenskt deltagande i ERASMUS som är nära förestående. Vi har i vår motion angående vissa budgetfrågor på utbildningsdepartementets område föreslagit att riksdagen anvisar 10 milj. kr. för internationellt studerandeutbyte utöver regeringens förslag.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av självständiga universitet och högskolor,
2. att riksdagen beslutar att för budgetåret 1990/91 utöver regeringens förslag anvisa 500 milj. kr. som engångsanslag för nyanskaffning och ersättning av utrustning,
3. att riksdagen hos regeringen begär förslag till åtgärder för att höja högskolans kvalitet och anpassa dimensioneringen till framtida behov,
4. att riksdagen avslår regeringens förslag att avgiftsbelägga ansökningar till högre utbildning,
5. att riksdagen hos regeringen begär förslag om förändrade regler för behörighet och urval i enlighet med vad i motionen anförts,

6. att riksdagen hos regeringen begär en översyn av utbildningen inom det förutvarande filosofiska fakultetsområdet i enlighet med vad i motionen anförts,

7. att riksdagen hos regeringen begär förslag om att behöriga lärare vid universitet och högskolor skall bedriva forskning i tjänsten i enlighet med vad i motionen anförts,

8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om utbildningens kvalitet vid de nya högskolorna,

9. att riksdagen hos regeringen begär förslag till nytt styr- och anslagssystem för högskoleområdet,

10. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om anpassning av den högre utbildningen för att ta bort hinder för internationellt utbyte,

11. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om svenskt deltagande i ERASMUS och COMETT.

Stockholm den 25 januari 1990

Ann-Cathrine Haglund (m)

Birgitta Rydle (m)

Birger Hagård (m)

Ulf Melin (m)

Hans Dau (m)

Birgit Henriksson (m)

Rune Rydén (m)

Göran Allmér (m)

Elisabeth Fleetwood (m)